

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
BÖLÜMÜ**

mm

**Prof. Dr. Mine MENGİ Adına
TÜRKOLOJİ SEMPOZYUMU (20-22 Ekim 2011)
BİLDİRİLERİ**

ADANA-2012

TÜRKMENİSTAN SAHASI KÖROĞLU ANLATMALARINDA KADIN TİPLER

Yrd. Doç. Dr. Halil İbrahim ŞAHİN
Balıkesir Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
hsahin@balikesir.edu.tr

ÖZET: Köroğlu ve yiğitleri çoğunlukla güzel bir at veya soylu kadınları elde etmek için akına çıkarlar. Bu yüzden Köroğlu destanında çok çeşitli kadın tipi bulunmaktadır. Bazı kadınlar ideal bir eş ve anne iken bazıları sevgili, yardımcı ve düşman özellikleriyle öne çıkarlar. Bu bildiride, Türkmenistan'da anlatılan Köroğlu kollarındaki kadın tipler, destandaki konumları ve görevleri açısından incelenmiştir. Yapılan tespit ve değerlendirmelerin sonunda Köroğlu destanında aktif kadınların yanı sıra halk hikâyelerinde rastladığımız pasif kadınların yer aldığı ve bu bakımdan destanın, tiplerin değişim ve dönüşüm sürecine ışık tutabilecek veriler içerdiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türkmenistan, Köroğlu, tip, kadın.

ABSTRACT: Koroglu and his valiants generally campaign to obtain a beautiful horse and noble women. For this reason there are a wide variety of women types in Koroglu epic. Some women are an ideal wife and mother; others come forward with features of lover, helper and enemy. In this paper, women types of Koroglu epics belong to Turkmenistan have been investigated in terms of their position and duties in this epic. At the end of the determination and evaluation has been observed take part in active women and passive women who they are seen in the folk narratives in Koroglu epic and in this regard, this epic includes some data that can shed light on the change and transformation process types.

Key Words: Turkmenistan, Koroglu, type, women.

Giriş

Kahramanlık konulu Türk destanlarında olaylar, erkek kahramanların etrafında gelişerek sonuçlanır. Erkek kahraman modelini zorunlu kılan hayat şartlarının etkisiyle kahramanlık destanlarında erkek kahramanın hayatı ve maceraları anlatılır. Bu kahraman, iyi bir ata ve silahlara sahip olduğu gibi aynı zamanda iyi de bir silahşordur. Ailesini ve ait olduğu toplumu yakından ilgilendiren bir problemi ortadan kaldırmak için evinden uzaklaşır. Sahip olduğu bütün imkânları kahramanlık adına kullanarak amacına ulaşır ve yeniden toplumsal huzuru sağlamış bir halde yurduna geri döner. Destan kahramanının, düşmanlarına hünerini, ailesine ve toplumuna karşı ise erdemini gösterme fırsatı bulduğu bu mücadelede yalnız olmadığını söylemeliyiz. Yurunda bıraktığı annesi, evlendiği veya evlenmek üzere olduğu bir sevgilisi ve mücadele etmek zorunda olduğu bazı kadınlar vardır. Genel bir ifadeyle kadın tipler adını verdiğimiz bu

kadınlar, bütün destanlarda aynı oranda ve benzer şekillerde yer almazlar, ancak birçok Türk destanında kadınlar oldukça önemli bir mevki elde etmişlerdir. Bu tipler, aslında Türk toplumunun kadına bakışını, kadının toplum içindeki konumunu, kadınlara yüklenen sosyal anlamların yansımaları olarak değerlendirmelidir. Doğal olarak Türk destan araştırmalarında erkek tiplerle ilgili tespit ve değerlendirmeler daha fazladır. Kadın tiplerin de ayrıntılı incelemelere konu edilmesi, Türk destanlarındaki insan modelinin daha sağlıklı bir şekilde tahlil edilmesine hizmet edecektir.

Bu bildirinin konusunu Türkmenistan'daki Köroğlu anlatmalarında yer alan kadın tipler oluşturmaktadır. Bahşılının anlattığı ve Türkmenistan'ın bazı bölgelerinde anlatmaya devam ettikleri Köroğlu anlatmalarında çok sayıda kadın kahraman yer almaktadır. Köroğlu anlatmalarının karakteristik bir özelliği olarak kadın tipler, olayların çoğunlukla merkezinde yer alırlar. Köroğlu, çoğunlukla bir kadın için veya bir kadının sözleriyle akına çıkar. Kadınlar, bazen ona yardımcı oldukları gibi, bazen karşısına düşman olarak çıkıp onunla mücadele ederler. Kısacası, Köroğlu'nun maceralarında kadınların ayrı bir yeri vardır. Erkek kahramanlarla birlikte kadın kahramanların Köroğlu anlatmalarında bu ehemmiyetli durumu, onlar üzerine bir incelemeyi zorunu kılmaktadır. Bildiride Türkmenistan'daki Köroğlu kollarına kısaca temas edildikten sonra kadın tipler anlatıdaki işlevleri ve sosyal statüleri açısından değerlendirilmiştir.

1. Türkmen Destan Geleneğinde “Köroğlu” ve Kolları

Türkmenistan'da destan karşılığı olarak “epos” ve “dessan” kelimeleri kullanılırken destan anlatıcılarına “dessançı bağı” adı verilmektedir. Türkmen destan araştırmalarında Köroğlu, diğer destanlardan ayrılarak “epos” terimiyle adlandırılmıştır. Bilindiği gibi epos, Aristo'dan beri Avrupa'da hacimli destanları karşılamak için kullanılmaktadır. Türk diline Rusça vasıtasıyla geçmiş olan kelime, özellikle Türkiye dışındaki Türk topluluklarının destan araştırmalarında kullanılmaktadır. Türkmenistan'da epos terimi, Köroğlu gibi hacimli destanlar için kullanıldığı gibi, Dede Korkut hikâyeleri ve Oğuz Kağan destanı gibi eski ve kahramanlık anlatıları için de kullanılmıştır (Şahin, 2011: 55).

Köroğlu Destanı, Türkmenistan'da “Göroglı” (Mezarın Oğlu), “Keroglı” (Sağırın Oğlu), “Köroglı” (Körün Oğlu) şeklinde bilinir ve pek çok kolu ile Türkmen destancılık geleneğinin en önemli destanları arasında yer alır. Türkmenistan'da Köroğlu destanının bugüne kadar “Göroglı'nın Döreyşi”, “Göroglı'nın Öylenişi”, “Arapdan Ar Alış”, “Övez”, “Öveziñ Halas Edilişi”, “Övez Öylenen”, “Servican”, “Övez hem Gırat”, “Arap Reyhan”, “Kırk Müñler”, “Övez Öykelän”, “Övez Dara Çeken”, “Kempir”, “Göroglı hem Balı Beg”, “Bezirgen”, “Göroglı bilen Davut Serdar”, “Tebli Batır”, “Harmandäli”, “Ärhasan hem Tellihan”, “Öveziñ oğlu Nuralı”, “Ayçemen”, “Sapar Mährem”, “Bela Gerdan”, “Gencim Beg ve Hıdıralı Bay”, “Ahmet Begiñ Öylenişi”, “Handan Batır” ve “Göroglı'nın Ölümü” gibi “şaha” adı verilen kolları yayımlanmıştır (Aşırov, 1958; Garıyev, 1983; Mämmetyazov, 1990; Nurmemmet, 1996; Arslan, 1997). Türkmenistan'da Köroğlu destanı'nın ilk metin neşri 1941 yılında *Göroglı Türkmen Halk Eposı* adıyla yapılmıştır. Ata Çepov'un Pelvan Bahş'dan derlediği 13 Köroğlu kolunu içeren bu çalışma, Ata Govşudov tarafından hazırlanmış ve M. Köseyev'in

redaktörlüğünde yayımlanmıştır (Mämmetyazov, 1982: 6; Nurmemmet, 1996: XII; Garriyev, 2007: 84).

Köroğlu destanı, destancı bağşılar arasında en fazla rağbet gören destanlardandır. Destancı bağşılarda repertuarında çoğunlukla bir Köroğlu kolu/şahası yer almıştır. Türkmenistan'da Köroğlu anlatıcısı olarak ün kazanmış pek destancı bağşı vardır. Bu bağşılarda önde gelenleri, Ata Bağşı ve oğlu Pälvan Bağşı'dır. Babası da destancı bağşı olan Ata Bağşı'nın, Köroğlu'nun 44, Pälvan Bağşı'nın ise 20 kolunu bildiği rivayet edilmektedir. Bunların yanı sıra Daşoğuz bölgesi bağşılardan Magtımğulu Garliyev, Nuri Bağşı, Gurbandurdi Bağşı, Palta Bağşı, Gılıç Ödäyev, Ballı Mätgeldiyev, İlamann Annayev, Gurban Övezov, Öre Kakacanov; Lebap'tan Övlüyägüli Bağşı, Yazgulu Berdi, Mustak Aymedov, Hudayberdi Çiştelpokov; Merv bölgesinden Babacan Saparov, Aşgabat civarından Nedir Bağşı, Berdi Esen Oğlu gibi bağşılar Köroğlu destanını anlatmaları ile tanınmışlardır (Abdillayev, 1996: 66-67; Şahin, 2011: 195-204).

2. Destanlar ve Kadın Kahramanlar

Destanlarda kadınların erkekler gibi bir yer işgal ettiğini söylemek mümkün değildir. Destanlar, hareketli, mücadelenin esas olduğu ve dolayısıyla fiziki gücün ön planda tutulan toplumlarda ortaya çıkmış bir halk edebiyatı türüdür. Kahramanlığın ve cesaretin anlatıldığı destanlarda başkahramanlar çoğunlukla erkekler olmuştur. Bunu kültür tercih etmiştir. Kültür ürünleri, toplumun yaşam şekline ve düzeyine göre oluştuğundan, destanlar da Türk kültürünün temel dinamikleri üzerinde yükselmiştir. Türk kültüründe özellikle hayvancılığın ve göçer hayatın daha yaygın olduğu dönemlerde ata binme, kılıç kullanma ve savaşma çoğunlukla erkekler tarafından temsil edilmiştir. Bunda erkeklerin biyolojik olarak daha güçlü olmalarının etkisi vardır. Bu yüzden destanlarda da erkek egemen bir yapı oluşmuştur. Diğer bir ifadeyle Türk destanlarında erkek kahramanlar ön plandadır. Böyle genel bir yargı, destanlarda kadınların hiç yer almadığı anlamına gelmemelidir. Kadınlar da destanlarda çeşitli özellikleriyle yer alırlar. Hatta bazı destanlarda alp olarak niteleyebileceğimiz baş kahraman kadındır. Veya kadınların erkekler gibi savaşçılık özellikleriyle destanlara katkı yaptıkları görülür (Aça, 2007: 88).

Türk destanlarında çeşitli kadın tipleri vardır. Bazı kadınlar, sadece anne, eş, sevgili veya yardımcı olma özellikleriyle yer alırken, bazıları düşmanlarla bazen yalnız bazen de erkek bir kahramana destek olabilmek için savaşırırlar. Farklı özelliklere sahip kadınların aynı destanda yer almaları veya farklı destanlarda birbirine benzemeyen kadın tiplerinin bulunması, Türk kültürünün gelişme evrelerini de yansıtır niteliktedir. Edebiyatımızdaki tipler üzerine ciddi çalışmalar yapmış olan Mehmet Kaplan, Türk edebiyatında kadının üç şekilde değerlendirildiğini söyler:

"1. İslâmiyet'ten önce ve göçebelik devrinde o, bu devrin ideal erkek tipi olan Alp tipine yaklaşır. Erkek gibi o da ata biner, ok atar, kılıç kullanır ve icabında düşmanla kahramanca çarpışır.

2. Yerleşik medeniyete ve İslâmî kültür çevresine dahil olduktan sonra kadın, erkek gibi ve erkekten daha fazla pasif bir karakter arz eder. Toprak ve din, insanları

kendilerinden üstün tabiat ve tabiat üstü kuvvetlere bağlar. Bu dönemde kadının kahramanca vasıflarını kaybederek bir haz ve aşk mevzuu olduğu görülür.

3. *Batı medeniyeti tesiri altına girdikten sonra kadının ilkin edebiyatta, sonra hayatta beşerî hakları müdafaa edilir ve tamamıyla erkekle eşit bir seviyeye getirilir.*" (Kaplan, 1976b: 41).

Türk destanlarında Kaplan'ın ilk iki maddede belirttiği tiplerin yer aldığını söylemek mümkündür. Bu değerlendirmeyi kültürümüzdeki kadının konumuyla ilgili bir eğri olarak kabul edersek Türk destanlarının tipler açısından birden fazla dönemi kapsadığını söyleyebiliriz. Ayrıca tiplerdeki değişim ve dönüşümü de bu tiplerin bir arada yer aldığı destanlar vasıtasıyla takip etmek mümkündür. Örneğin Oğuz Kağan Destanı ve Dede Korkut hikâyeleri gibi göçer ve hayvancılıkla uğraşan toplumların yarattığı anlatılarda kadın, cinsel bir obje halini almamışken, yerleşik kültürün şekillendirdiği halk hikâyelerinde veya bazı destanlarda kadın artık aşk konusu edilir (Kaplan, 1976b: 41). Bunun gibi örnekler, artık tiplerde değişimin yaşandığı, dolayısıyla türlerde de değişimin kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

3. Köroğlu'nda Kadın Tipler

Türk destan ve hikâyelerinde "sevgiliye ulaşma" önemli temalar arasında yer alır. Destan mantığına ters gibi görülen bu temayı bazı Türk destanlarında ve hikâyelerinde görebiliyoruz. Dede Korkut Kitabı'ndaki Kanturalı ve Bamsı Beyrek'in sevdiği kızlar için verdikleri mücadeleler, konumuzla yakından alakalıdır (Duymaz, 1999). Ancak bir kadın için mücadele temasına Köroğlu kollarında daha fazla rastlanır (Reichl, 2002: 163). Köroğlu'nun çeşitli bölgelerden derlenmiş kollarına üstün körü bile bakıldığında bu durum açıkça görülecektir. Anadolu'da "Köroğlu-Han Nigar", "Hasan Bey Telli Nigar", "Akşehir Telli Nigar Cengi" (Kaplan, 1973); Azerbaycan'da "Koroğlunun Erzurum Seferi" ve Mehub Hanımın Çenlibele Gelmeyi" (Tehmasib 2005); Türkmenistan'da "Göroğlının Öylenişi", "Harmandeli" ve "Erhasan ve Tellihan" (Mämmetyazov, 1990) gibi kollarda Köroğlu veya yiğitleri kadınlarla mücadele ederler. Hangi bölgedeki Köroğlu kolu olursa olsun, kollardaki baş kahraman Köroğlu, çoğunlukla güzel ve soylu bir kadını Çamlıbel'e getirebilmek için sefere çıkar. Uzun uğraşların sonunda, çoğunlukla amacına ulaşan Köroğlu, bir kadınla yaşadığı yer olan Çamlıbel'e geri döner. Kendi eşinin dışında getirdiği kadınları yiğitleriyle evlendirir.

Köroğlu anlatmalarındaki bu özel durum, bu anlatmalarda çok sayıda kadının yer almasına neden olmuştur. Bu bakımdan Köroğlu kollarındaki kadınların incelenmesi, erkek kahraman kadar önemli ve bir o kadar da ilgi çekicidir. Türkmenistan'da anlatılan Köroğlu kollarında anlatıyı yönlendiren, olaylara aktif olarak katılarak müdahil olan çok çeşitli kadın tipler bulunmaktadır. Bu kadınların bazıları Köroğlu'na yakın tipler iken pek çoğu "Çandıbil" dışında yaşayan kadınlardır. Çeşitli özellikleriyle ön plana çıkan bu kadınların özellikleri ve destanda üstlendikleri roller aşağıda ele alınmıştır.

3.1. Eş ve Anne Tipi

Türkmen destanlarında kahramanın eşi olarak dikkat çeken kadın tipi, Köroğlu'nun eşi Agayunus'dur. "Köroğlu'nun Evliliği" kolundan itibaren destana dâhil olan Agayunus, Cahan padişahın kızı ve Kaf Dağı'nda 360 peri kızının sultanı bir peri

kızıdır. Köroğlu, onu Kaf dağından Çandibil'e getirir ve ölünceye kadar da yanından ayırmaz. Baskın bir tip olan Agayunus, Köroğlu'nun kararlarını etkileyen ve Çandibil'in yönetiminde etkin bir rol oynayan bir kadındır. Onun bu özelliklerini B. A. Garriyev şu şekilde ifade eder:

“Arkadaş ve danışman niteliğindeki kadın tiplmesi dinin aksine olarak halkın kadına duyduğu saygıyı yansıtmaktadır. Bu yüzden kahraman Yunus'un düşüncelerine değer veriyor ve düşmana karşı sefere veya oğlunu aramaya, yiğitleri için gelin bulmaya giderken karısının onaylamadığı bir şeyi yapmıyor. Soylu kadın sadece arkadaşlarına karşı da saygı ve sevgiyle yaklaşıyor. Hepsinden önemlisi kahramanın yokluğunda Yunus, Köroğlu'nun yiğitleriyle Çandibil'deki hayatı yönetiyor. O kahramanın yakın arkadaşı, oğul dedikleri Ayvaz'ı da yetiştiriyor... Yunus, Köroğlu'nun sadık karısı ve en iyi yardımcısıdır. Bu akıllı kadın bahadır kocasını nazik ve içten bir aşkla sarmaktadır.” (Garriyev, 2007: 153).

Türkmenlerdeki Agayunus'un Anadolu'daki benzeri Nigar Hanımdır. Köroğlu'nun eşi ve Agayunus gibi o da Çamlıbel'in hâkim kadın tipidir. Çamlıbel'de yapılan bütün etkinliklerde onun da rolü vardır. Hep Köroğlu'nun yanında yerini alır (Ekici, 1999: 11). Türkmen Köroğlu kollarında Agayunus'un çok çeşitli özelliklerinden ve yeteneklerinden bahsedilir. Peri kızı olduğu için tırnağının üzerinden uzaklarda olanı biteni görebilir. Bu özelliğini bilen Köroğlu, Övez'e münasip kızın nerede olduğunu eşine sorar, ancak Agayunus, Köroğlu'na toplantı yapmasını tavsiye eder. Köroğlu, toplantıdan sonuç alamayınca Agayunus, bu yeteneğini kullanarak uygun kızın Gürcistan'da olduğunu söyler (Mämmetyazov, 1990: 249).

Agayunus, Köroğlu'nun aldığı kararlarda etkilidir. Köroğlu, pek çok akına onun tavsiyeleri veya sözleri üzerine çıkar. “Bezirgan” kolunun giriş kısmında Köroğlu'nun yaptığı işlerde karısı Agayunus'un görüşlerini de dikkate aldığı belirtilir. Bu kolda Agayunus, Bezirgan'ın yıllarca haraç vermediğini söyler ve Köroğlu'nu onun üzerine gönderir. Köroğlu, Bezirgan'ı yok yere öldürür, malını alıp Çandibil'e getirir, ölüsünü de çölde bırakır. Agayunus ise bu malı kabul etmez, Bezirgan'a ait malların yurduna gönderilmesini ve Bezirgan'ın da gömülüp üstüne kümbet yapılmasını ister. Köroğlu da her şeyi eşinin istediği gibi yerine getirir (Mämmetyazov, 1990: 534, 538, 560).

Ayrıca Agayunus'un sevgisi de güçlüdür. Köroğlu, Çandibil'e yaşlı bir kadın getirir, ancak Agayunus bu kadını sevmez, uğursuz olduğunu, başlarına felaket getireceğini söyler, ancak Köroğlu ona inanmaz. Bir gün yaşlı kadın, Kırat'ı çalar (Mämmetyazov, 1990: 443). Agayunus, “Köroğlu ve Balı Bey” kolunda Köroğlu'na kendine mektup getiren yaşlı kadını öldürmesini, aksi takdirde başına felaket geleceğini söyler, ancak Köroğlu yine bunu dikkate almaz, yaşlı kadının mektubunda yazan yere gider, orada tutsak olur, çeşitli eziyetlerle karşılaşır. Yine Agayunus haklı çıkar. Bu yönüyle Köroğlu'nun eşi, aklın ve sağduyunun temsilcisi olarak öne çıkar (Mämmetyazov, 1990: 526).

Sadece Köroğlu değil, Agayunus'un düşüncesine Çandibil'deki diğer yiğitler de saygı duyar. “Servican” kolunda Hünkârın saldırısına uğrayan bir gurup adam, Köroğlu'ndan yardım istemeye gelirler, ancak Köroğlu ava çıkmıştır. Övez ve yiğitleri ne yapacaklarına karar veremezler, en sonunda Agayunus'a danışmaya karar verirler,

çünkü onlara göre Agayunus'un görüşü neyse Köroğlu'nun da odur (Mämmetyazov 1990a: 283).

Köroğlu, umutsuzluğa düştüğünde onu Agayunus teselli eder ve yeniden hayata döndürür. Bu yüzden Köroğlu Agayunus'a "Agayunus, benim derdimi paylaşan, yükümü hafifleten yalnız sensin, şükür ki sen varsın" der. Akına çıkmadan önce Köroğlu, mutlaka Agayunus'u görüp onunla vedalaşarak gider. Yolda kendi kendine "O bana akıl verip yolcu ediyor, gelinceye kadar da malıma mülküne sahip oluyor" diyerek Agayunus'un kendisi için ne kadar önemli olduğunu dile getirir (Mämmetyazov 1990a: 330, 676, 615).

Köroğlu'nun eşi, Övez'in annesi Agayunus, Çandıbil'in Köroğlu'ndan sonra hâkim tipi, otoriter ve güçlü kadını temsil eder. Köroğlu'na ve yiğitlerine fiziki anlamda destek veremese de peri olmasının getirdiği sıra dışı özellikleri, aklı ve mantığıyla destanda yol gösterici, sağduyulu, öngörüsü güçlü bir tiptir. Köroğlu ve Çandıbil üzerinde ciddi bir etkinliği vardır, problemleri ve olayları zekâsı ve tecrübesiyle doğru yorumlayarak Köroğlu'nun danışmanı konumuna yükselmiştir.

3.2. Savaşçı Kadın Tipi

Türk destancılık geleneğinde savaş yeteneği bakımından çok sayıda pasif kadının yanı sıra alplar gibi savaşma yeteneğine sahip kadınlar da vardır. Dede Korkut Kitabı'nda geçen Selcen Hatun ve Banı Çiçek'te olduğu gibi savaşçı kadın tipleri, alpların pek çok özelliğini taşırlar. İyi ata biner, iyi ok atarlar. Bir erkekle at yarıştıracak ve güreşebilecek hünere ve güce sahiptirler. Kanturalı boyunda Selcen Hatun, alpların çektiği yayı çeker, attığı ok yere düşmez. Kanturalı uyurken düşman askeriyle savaşır, onu düşman elinden kurtarır (Duymaz, 1999: 370-371). Banı Çiçek ise Bamsı Beyrek'in hünerini sınar. Beyrek'le yaptığı yarışmalarda ondan geri kalmaz (Ergin, 1994: 123-124; Ekici, 2000: 131). Dede Korkut Kitabı'ndaki bu tiplerden başka Türk destancılık geleneğinde kadın tiplerin kahramanlıklarını anlatan destanlar da vardır. Karakalpak Türkleri arasından tespit edilen "Kırk Kız" destanı, bunlardan birisidir. Destanda bir kadın kahramanın önderliğindeki kırk kızın mücadeleleri anlatılır (Maksetov 1980). Bu örneklerden hareketle Türk destancılık geleneğinde kadınların da aktif bir şekilde mücadelenin içinde yer aldığını ve tıpkı erkek kahramanlar gibi hüner sergilediklerini söyleyebiliriz.

Türkmen destanlarında savaşçı kadın tipini en iyi temsil eden kadın, Harmandâli'dir. Rum ülkesinin zenginlerinden Arslan Bey'in on ikinci eşinden dünyaya gelen Harmandâli, erkek gibi büyütülmüş bir kızdır. Çünkü Harmandâli'nin babası, erkek çocuk istemiş, ancak dileği gerçekleşmemiş, eşi bir kız çocuğu doğurmuştur. Buna rağmen Arslan Bey, kızını erkek kabul edip erkek gibi yetiştirmeye karar verir. Kız, on dört yaşına geldiğinde evlendirilmek istenir, ancak Harmandâli'nin kendisiyle evlenecek erkekte bazı istekleri vardır. Bunlar, güreşte ve bahşılıkta Harmandâli'yi yenmektir. Üç yılda üç yüz bağışığı ve yiğidi mağlup eden Harmandâli, son olarak Köroğlu ile atıştır ve güreşir. Her ikisinde de Köroğlu'nu mağlup eder (Mämmetyazov, 1990: 684). Evleneceği erkeği seçen kadınlar, Anadolu'daki Köroğlu kollarında da vardır. "Köroğlu'nun Dağıstan-Derbent Seferi"nde Telli Nigar da evleneceği erkeği

kendisi seçer, savaşçı bir kadındır. “Köse Kenan-Dânâ Hanım” kolunda Dânâ Hanım da aynı şekilde evleneceği erkekle mücadele ederek evlenmiştir (Ekici, 1999: 12-13).

“Bezirgan” kolunda Bezirgân’ın kardeşi Aysoltan, kardeşini öldüren Köroğlu’ndan intikam almak için erkek kılığında silahlanarak atına binip Çandıbil’e hareket eder. Köroğlu’yla karşılaştığında mızrağıyla saldırır. Aynı şekilde Köroğlu da karşılık verir, ancak Aysoltan, hem mızrakta hem de güreşte Köroğlu’na üstünlük sağlar (Mämmetyazov, 1990: 565, 570). “Tebli Batır”da ise Gülşirin, Tebli’nin, Esen Han’ın saflarında Köroğlu ile savaştığını görünce “*bu namertliği yanına bırakmam*” diyerek Tebli’ye saldırır, onu attan yıkar, üstüne çıkıp başını kesmek ister, ancak Köroğlu buna izin vermez (Mämmetyazov, 1990: 662). Er Hasan’ın sevgilisi, Erzurum yurdunda Hasan Şah’ın kızı Tellihan da alp vasıflarına sahip bir kadındır. Er Hasan’la birlikte Çandıbil’e gelirken arkalarından gelen düşmanla savaşır. Er Hasan kadar düşman öldürür. Er Hasan’ın yorulduğu yerlerde onun kıyafetlerini giyip silahlarını alır, yüzüne bir örtü çekip üç gün düşmana karşı koyar (Mämmetyazov, 1990: 742, 768, 774).

Görüldüğü gibi Köroğlu destanındaki bazı kadınlar savaşçılık özellikleriyle ön plana çıkmaktadırlar. Fiziki güç kullanabilen kadınlar, destanın olduğu sosyal zeminle yakından ilişki içindedirler. Diğer destanlardaki gibi savaşçı kadın tipi, kültürün kadına yüklediği değer yargılarına bağlı olarak oluşmuştur. Kadına sosyal hayatta yer veren, erkeklerle birlikte mücadele etme imkânı sağlayan ve onları erkekler karşısında koruyup kollayan bir kültürde alp nitelikli kadınların ortaya çıkması doğal bir durumdur.

3.3. Çandıbil’e Getirilen Güzel ve Soylu Kadın Tipi

Köroğlu destanında Çandıbil’de yaşayan kadınların pek çoğu dışarıdan, uzak yurtlardaki padişah veya han kızlarıdır. Bunları Köroğlu veya yiğitleri, Çandıbil’e getirirler. Bu tiplerden Güldam, Reyhan Arap’ın eşi iken çölde kaybolur ve Adı Bey’e rastlar. Adı Bey de onu kardeşi Mömin’le evlendirir. Adı Bey öldükten sonra Reyhan Arap, gelip Güldam’ı kaçıtır. Köroğlu, Reyhan Arap’tan intikam aldığı kolda, Güldam’ı tekrar Çandıbil’e kaçırmak ister, ancak onun yerine Reyhan Arap’ın kızı Bibican’ı kaçıtır. Güldam, burada Köroğlu ile işbirliği yapar, Reyhan Arap’ın kızının kaçırılmasına yardımcı olur (Mämmetyazov, 1990: 100-101). Güldam, destandaki pasif tiplerdendir, Köroğlu’nun amcası Mömin’le evli olması ve Reyhan Arap’a karşı Köroğlu’na yardımıyla öne çıkan bir tiptir.

Köroğlu kollarında sevgili tipi olarak değerlendirebileceğimiz çok sayıda kadın vardır. Bunlardan Bibican, Arabistan’da yaşayan Reyhan Arap’ın kızıdır. Güzelliği ile meşhur Bibican’ı Köroğlu, Çandıbil’e kaçıtır ve burada Gencim’le evlendirir (Mämmetyazov, 1990: 115). Gürcistan’da Leke padişahın kızı olan Gülruh ise Övez’in evlendiği kızıdır. Gürcistan’da altın bir tahta oturan Gülruh, güzelliği ile meşhurdur (Mämmetyazov, 1990: 250, 271). Hünkâr’ın kızı Servican, Övez’i tutsaklıktan kurtarmaya yardımcı olur, büyücüdür ve Çandıbil’e gelerek Köroğlu’nun yiğitlerinden Mirim ile evlenir (Mämmetyazov, 1990: 303).

Türkmen destanlarında sevgililer, güzel ve soylu kadınlardır. Kahraman için ulaşılması zor hedeflerdendir, ancak zor da olsa engelleri aşmayı başaran kahraman, sevgilisini elde eder. Kahramanlık konulu destanlarda sevgiliye ulaşma tek taraflı iken,

aşk destanlarında ise bu karşılıklıdır. Daha başka bir ifadeyle kahramanlığın baskın olduğu destanlarda sevgiliye ulaşmak için kahraman, karşısına çıkan engelleri aşmaya çalışır ve bunu da fizik gücünü kullanarak yapar. Oysa aşk destanlarında âşık kadar olmasa da sevgililer de âşığına ulaşmak için çaba sarf ederler.

3.4. Büyücü, Falcı ve Düşman Kadın Tipi

Türkmen destanlarında büyüyle ve falla uğraşan çok sayıda kadın vardır. Daha çok masalların tesiriyle destanlara girmiş olduğunu düşündüğümüz büyücü kadınlar, çoğunlukla korkunç tipler olarak tasvir edilirler. Köroğlu kollarında adı geçen Gürcistan padişahının kızı Gülrüh'un yanında yaşayan Hopnişan adlı büyücü kadın, istediğinde insanları ağaca veya eşeğe döndürmektedir. Bu kadın, görünüş olarak yüzüne gözüne çelik suyu sürülmüş gibi ve on sekiz örüm saçı yerlerde sürünmektedir (Mämmetyazov, 1990: 265, 267). "Kempir" kolunda Kırat'ı çalmaya giden yaşlı ve büyücü kadının da görünüşü oldukça ürkütücüdür (Mämmetyazov, 1990: 442). Hünkâr'ın kalesinde Zeynep adlı büyücü bir kadın vardır. Kaleye gizlice girmek isteyen bütün yabancıları görebilecek derecede güçlü bir büyücüdür (Mämmetyazov, 1990: 294). Büyücülük ve falla uğraşan bu kadınlar, çoğunlukla Köroğlu ve yiğitlerinin aleyhinde çalışırlar. Köroğlu'nun düşmanlarına hizmet eden bu tipler, büyüyle Köroğlu'na ve beraberindeki koçaklarına zarar vermek isterler. Bazı durumlarda başarıya ulaşırsalar da sonuçta Köroğlu karşısında aciz kalırlar.

3.5. Yardımcı Kadın Tipi

Destanlarda alplara, atları ve bazı olağanüstü yardımcılarının yanı sıra bazı kadınlar da yardımcı olur. Kahraman, çoğunlukla büyücü, yaşlı ve bazen de düşman kızlarından bilgi alır. Onların yardımıyla düşmanını tanıyıp kolaylıkla hedefine ulaşır. Köroğlu kollarında çok sayıda yardımcı kadın vardır. Reyhan Arap'ın eşi Güldam, Reyhan Arap'ın kızını kaçırmak isteyen Köroğlu'na yardımcı olur. Övez, Hünkar'a tutsak düştüğünde Köroğlu onu kurtarmaya gider, Övez'i Hünkar'ın kalesinden büyücü kadın Servican'ın yardımı ile kolayca çıkarır (Mämmetyazov, 1990: 90-98, 301-302).

Yaşlı kadınlar da destan kahramanının yardımcıları arasındadır ve bunlar çoğunlukla kahramana bilgi taşırlar. "Köroğlu ve Balı Bey" kolunda Köroğlu, Nisbichan'a kendine âşık olan Dilber'i almaya gittiğinde yaşlı bir kadından yardım alır. Silahlarını ve Kırat'ı kocakarının evine koyar, kendisi de dilenci kılığına girer. "Harmandäli" kolunda ise Köroğlu'nu Harmandäli'ye getiren yaşlı bir kadındır. Fal bakma yeteneği de olan bu kocakarı Çandibil'e gidip Harmandäli'nin sözlerini Köroğlu'na iletir (Mämmetyazov, 1990: 527, 675).

Sonuç

1. Türkmenistan'da anlatılan Köroğlu kollarında bazı kadınlar, akına çıkan alpin annesi, eşi veya sevgilisidir. Kahramana fiziki anlamda olmasa bile aklı ve mantığıyla destek verip kahramanın sağduyusu gibi hareket eder. Bu kadınlar, eşlerine ve çocuklarına sadık tiplerdir. Hayatın her aşamasında bütün imkânlarıyla ailelerine yardımcı olmak ve aile bütünlüğünü korumak için mücadele verirler. Köroğlu destanında "ideal eş" olarak nitelendirilebilecek kadın tiplerin başında Köroğlu'nun eşi Agayunus gelir. Aynı zamanda bir peri kızı olan Agayunus, hem Köroğlu hem de

Çandıbil üzerinde nüfuza sahiptir. Köroğlu, akınlara çıkmadan önce onun görüşünü alır, çözemediği problemler için eşinden yardım ister ve onun düşüncesine önem verir.

2. Çandıbel'de Köroğlu'nun yanında yaşayan ve sadık karakterli kadınların yanında uzak ülkelerde yaşayan savaşçı kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınlar, Köroğlu'nun mücadele ettiği düşmanlarının eşleri, kızları veya kız kardeşleridir. Köroğlu ve yiğitleri, bu kızları verdikleri uğraşların sonunda mağlup etmeyi ve bazılarıyla evlenmeyi başarırlar.

3. Köroğlu destanındaki sevgili tipleri de birkaç şekilde karşımıza çıkar. Çoğunlukla soylu bir aileye mensup sevgililerin bir kısmı destanda sadece güzellikleriyle yer alırlar. Az da olsa bazı kadınlar, soylu ve güzel oldukları gibi aynı zamanda savaşabilme yeteneğine de sahiptirler. Bunlar, evlenecekleri erkeği sınava tabi tutarlar, erkeklerle bizzat güreşip at yarıştırlar, bazen de şiir yarışması düzenlerler.

4. Köroğlu'ndaki kadın tiplerin bir kısmı, olağanüstü yeteneklere sahiptir. Genellikle peri kızı olarak tasvir edilen bu kızlar, Kaf dağında veya "İrem" gibi sıra dışı bağlarda yaşarlar. Destanlardaki bazı kadınlar, kahramana bilgi verme görevini üstlenirler. Büyü yaparak, fal bakarak ve bizzat haber getirerek kahramanı bilgilendirirler. Bu bakımdan Türkmen destanlarında çok sayıda büyücü ve falcı kadın vardır. Bunların da büyük çoğunluğu yaşlı kadınlardan oluşmaktadır.

5. Türkmen bahşılarının anlattıkları Köroğlu destanındaki kadın tipler, göçer hayattan yerleşik hayata, destandan halk hikâyeciliğine geçiş evrelerini de yansıtmaktadır. Köroğlu'ndaki güce dayalı bir yaşamın yansımaları olan savaşçı kadınlar destan türünü, pasif ve aşk konusu olmuş kadın tipler ise halk hikâyelerini temsil etmektedirler. Diğer bir ifadeyle Köroğlu destanının, destanî unsurların yanı sıra bazı halk hikâyesi unsurlarını da barındırdığını söylemek mümkündür. Bu bakımda Köroğlu destanındaki kadınlar, Türk halk anlatılarındaki tiplerin değişim ve dönüşüm şekillerini yansıtmaları açısından da değerlidirler.

KAYNAKLAR

- Abdillayev, Ö. (1996), *Miras hem Ihlas*, Ruh, Aşgabat.
- Aça, M. (2007), "Resşideddin Oğuznâmesi'nde Kadın", *Millî Folklor*, 10(76), Kış, ss. 76-92.
- Arslan, M. (1997), "*Köroğlu Destanı'nın Türkmen Versiyonu Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme*", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Aşırov, N. (1958), *Göroglu*, Türkmenistan Dövlət Neşiryatı, Aşgabat.
- Duymaz, A. (1999), "Kanturalı Boyundaki Bazı Motif ve Unsurlar Üzerine", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 8, Güz, ss. 360-386.

- Ekici, M. (1999), "Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler", *Millî Folklor*, 6(44), Kış, ss. 10-17.
- _____ (2000), "Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipleri", *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999, Ankara)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, ss. 123-138.
- Ergin, M. (1994), *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Garriyev, B. A. (1983), *Gör-Oglu Turkmenskiy Geroişeskiy Epos*, Glavnaya Redaksiya Vostoçnoy Literaturı, Moskova.
- Garriyev, B. A. (2007), *Türk Dünyasında Köroğlu Anlatmaları*, çev.: Fikret Türkmen-Muvaffak Duranlı-Feyzullah Rahmankul, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kaplan, M. vd. (1973), *Köroğlu Destanı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Kaplan, M. (1976a), "Türk Destanında Alp Tipi", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, Dergâh Yayınları, İstanbul, ss. 11-20.
- Kaplan, M. (1976b), "Dede Korkut Kitabında Kadın", *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*, Dergâh Yayınları, İstanbul, ss. 41-54.
- Mämmetyazov, B. (1982), *Göroglu Eposınıñ Döreyşi Hakında*, İlim, Aşgabat.
- Mämmetyazov, B. vd. (1990), *Göroglu Türkmen Gahrımançılık Eposı*, Türkmenistan Neşiryatı, Aşgabat.
- Maksetov, K. (1980), *Kırk Kız Karakalpak Halkının Kaharmanlık Destanı*, Karakalpakstan Baspası, Nökis.
- Nurmemmet, A. (1996), *Göroglu Türkmen Halk Destanı*, VIII Cilt, Bilig, Ankara.
- Reichl, K. (2002), *Türk Boylarının Destanları*, çev.: Metin Ekici, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Şahin, H. (2011), *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*, Kömen Yayınları, Konya.
- Tehmasib, M. H. (2005), *Azerbaycan Dastanları*, C. 4, Çırag Neşriyyatı, Bakı.